

gospodarske, obrtniške in narodne.

Izhajajo vsako sredo po celi polji. Veljajo v tiskarnicijemane za celo leto 3 gld. 60 kr., za polleta 1 gld. 80 kr., za četrtrleta 90 kr. pošiljane po pošti pa za celo leto 4 gld. 20 kr., za polleta 2 gld. 20 kr., za četrtrleta 1 gld. 15 kr. nov. den.

V Ljubljani v sredo 5. decembra 1866.

Gospodarske stvari.

Potreba učilnic za kmetijstvo.

Posnetek iz govora prof. dr. pl. Gohren-a, s katerim je deželno učilnico za kmetijstvo v Dičinu-Liebwerdu odprl 9. okt. 1866.

Gospoda moja! na vratih kmetijske učilnice v Grignonu na Francozkem stoji napis: „Le sol c'est la patrie, meliorer l' un c'est servir l' autre“ — to je po naše: zemlja je domovina, zemljo boljšati je domovini služiti! Duh, kateri plamti v teh besedah, moral bi kot rdeča nit se potezati po delovanju vseh učiteljev na kmetijskih šolah, in tedaj tudi na tej, ktero danes, kot deželno šolo, odpremo.

Kmetijstvo je podlaga vsemu človeškemu delovanju. Ves napredek v omiki, umetnosti in obrtnijstvu otrpne, ako kmetijstvo ne napreduje. Narod, ki kruha nima, ne bo rodil ne učenjakov ne pesnikov dobrih, in za umetnost ne mara, kdor potrtega srca praša, ali bo jutri imel kaj jesti. Kdor strada, malo sluša na besede duhovnikov, zato je srečen ta, komur obveljá, da pridela 2 mernika žita ondi, kjer je poprej pridelal le enega.

Da pa kmetijstvo napredovati more, mora ta, kdor se s kmetijstvom peča, potrebne vednosti imeti, ki ne spadajo same po sebi z neba, pa si jih tudi ne pridobi nevedni sin od nevednega očeta.

Šola je za to, da korak za korakom kmetiški mladini vliiva različne vednosti v glavo, s katerimi, kadar se prime pluga in matike, vé pravo zadeti.

Al puhla bi bila vednost, ako bi se ne vjemala z djanskim izurjevanjem na polji kmetijskem.

Zato mora učilnica kmetijstva tako vredjena biti, da tega, kar se mladeneč v bukvah uči, se vadi tudi djansko.

S tako — dvojno — vednostjo navdan stopi mladeneč iz šole; tak ne bo ohol modrijan, ki se je le to in uno iz glave naučil, ampak djansko izurjen mógel bo poprijeti se gospodarstva. Ker mu je jasno vse, ne bode ravnal kot hlapec, ki se ne zaveda, zakaj to ali uno dela, pa tudi razloga ne vé, kdaj naj bi odstopil od starokopitnega početja in krenil jo na novo pot.

In le to je umno kmetovanje. Umno kmetovanje je tedaj tisto, po katerem, ako Bog dá svoj blagoslov, se iz enega mernika pšenice pridelajo trije, štirje, — iz vrta namesti 3 košev malovrednega sadja 5 košev žlahnega, — iz borne živinice lepa, draga živina itd.

Visok je tedaj poklic kmetijskih učilnic, zato pa tudi sveta dolžnost dežel, da skrbijo za njih napravo.

Gospodarske skušnje.

* Korist poljskih golobov. Da so poljski golobje koristni, o tem pripoveduje pastor Snell v časopisu „Maja“ to-le: Po večletnem opazovanju sem izvedel, da poljski golobje posebno radi glotno seme, potem pa tudi mrčese, kakor na priliko polže (s hišo ali gole), gosenice, kakor tudi črvičja jajčica in mešičje zapredke pobirajo. On je preračunal, da en sam golob leto in dan okoli 799.510 zrn glotnega semena, posebno grašice itd. in kakih 15.000 polžev pozoblje.

* Tudi za rejo in pitanje je divji kostanj dober. Divji kostanj ni samo zdrava krma za govejo živino in ovce, ampak tudi prav dober za pitanje. Dajè se živini spehanega ali šrotanega kostanja, kterege se kmalu jesti privadi. Najbrže se po kostanji skopci ali kostruni upitajo in udebelè.

* Korist laporja obstaja posebno v tem, da poljske pridelke požlahnuje, gostejše, polniše in zrno teže napravi in močnejše in krepkeje bilke zarodí. Ravno tako koristen je lapor (Mergel) tudi senožetim, travnikom in deteljišču, kjer se čista in lahko razdrobljena laporasta zemlja posebno bogato splačuje.

* Gnojenje sadnih dreves meseca listopada. Skušeni sadjerejci priporočajo gnojenje ali prav za prav zalivanje sadnih dreves in grmov meseca novembra in pravijo, da tako zalivanje drevesno rast jako pospešuje in rodovitnost posebno okrepuje in povišuje. Ker imajo naši drevorejci za enako delo meseca listopada ali tudi meseca decembra, ako je vreme ugodno, več časa kakor spomladi in jeseni, naj bi ga ne opuščali in omenjenega priporočila ne zanemarjali.

* Frodelj ali drevesno listje dobra piča za živino. Časnik „Chemischer Ackersmann“ naznanja skušnje s 16. plemeni frodeljna (listja iz zelenomehkkih drevesnih češulic ali mladih vršičev), ki so bila proti koncu malega srpana (julija) okleščena, in pravi, da frodelj za živinsko klajo ravno toliko zaleže, kakor senožeško senó. Največo ceno ima pa murbovo perje, kterege sirovega se je cent lansko leto po ceni kokonov na 6 tolarjev prerajalo, suhega pa celó na 17 tolarjev.

* Ovčje kože preženó žitne črve. Po goli naključbi je to sredstvo nedavno iznajdeno bilo. V neko zeló napolnjeno žitnico se je veliko ovčjih kož spravilo, ki so bile še v volni. Drugi dan že se je videlo, da je vse polno žitnih črvičev po njih mrgolelo. Ta skušnja se je ponavljala; žitne kupe so premetali, in kmalu ni bilo nobenega črviča več. Želeti bi bilo, da bi se te skušnje na več krajih napravile.

Pročist.

V Kastvu 20. nov. A. M. — Pošiljam Vam v dokladi želišče s koreniki in jagodami, ki ga naš kmet po slovenski imenuje pročist, in kteremu, ker želodec in čeva izpraznuje in čisti, pripisuje skorej nebeško zdravilno moč; po laški se mu pravi „purgant.“ Mno-

gokrat sem že na ktereга kmeta zarežal, da brez zdravnikovega sveta v neznanu mu bolezni rabi neznanu zdravilo; navada je namreč, da po 4 do 9 stolčenih jagod z vodo popijejo. Unidan je enega mojih sosedov mrzlica s sledečo vročino v posteljo zagnala; tretji dan mu svetujem, naj pošlje po zdravnika, on mi nevoljno odvrne: „že sem ženo po pročist poslal; vsako 3. ali 4. leto je to za-me edino zdravilo.“ In res mu je žena 9 jagodic v prah stolkla in mu ga dala v majhnem kozarčku čiste vode popiti. To je bolnega prav dobro pročistilo in čez 60 glist po 5 do 7 palcev dolgih iz njega signalo; četrty dan, čeravno vès bled, je bil že z matiko na njivi. Da je ta pročist eden naših mornarjev nedavno iz južne Amerike prinesel, ne zdi se mi verjetno. Pravijo, da tudi živini, ako jej želodec zagori, pročist dobro tekne.

Naj izvoli vredništvo nam povedati, kako je imé temu zelišču v biloslovji, pa tudi to, ali nima nič nevarnega v sebi.

Odgovor vredništva. Poslano zelišče imenujejo botanikarji *Euphorbia Lathyris* (Kreuzblättrige Wolfsmilch, Maulwurfskraut) se imenuje po nemški, garjev mleček, kročjak, purgacija pri nas slov. Znano je že od nekđaj. Seme njegovo (jagode) ima v sebi ostro strupenino, ktera silno na drisko žene, tudi bljuvanje napravi, in lahko želodec in čeva vname. Po takem res čisti človeka in živino, pa ga more tudi na uni svet spraviti, ako je želodec občutljiv in preveč pročistovih jagod vzame. Ni tedaj čuda, da tudi gliste izžene iz života. Po pravici tedaj tega zelišča, ki je tako silno drastično, zdravniki nikoli ne rabijo, ker imajo družih močnih purgacij brez tolike nevarnosti. Dobro bode, ako, častiti gospod, to poveste svojim sosedom, da izvejo, da je pročist zeló nevaren in naj testament naredí, kdor ga vzame. Kdor ima trd želodec kakor podplate, ta ga premaga; kdor pa nima takega želodca in eno jagodico preveč vzame, gorjé mu!

O zadevah ljudskih šol na Kranjskem.

C. k. deželna vlada je 23. nov. t. l. pod št. 9743 c. kr. okrajnim gosposkam (Bezirksämter) to-le pisala; „Slišijo se pritožbe, da tukajšnji učitelji na deželi, ki po navadi svojo biro (posebno denarne doneske in šolski denar) pobirajo od hiše do hiše, morajo dostikrat poslušati bridke besede. Da bi se ta napaka odpravila, c. k. deželna vlada po §. 205 šolskega vreda prepoveduje to navado, da bi namreč učitelji sami pobirali svojo denarno biro, ter naročuje c. k. okrajni gosposki, da naj brez pomude tako vravná, da bodo za naprej te denarne doneske povsod v omenjenem času pobirale občine (srenje), in jih brez toževanja odrajtovale učiteljem, kateri jim jih bodo pa pismeno potrjevali. Vsem takim in enakim napakam naj vprihodnje c. kr. okrajna gosposka resno in prav ostro stopa na pete, in je zato tudi sama odgovorna.“

Ta ukaz naznanja „Učiteljski Tov.“ s temi-le besedami: „Učitelji! ali ni to resna beseda, ktere smo že davno težko pričakovali? Spolnujmo na tanko svoje dolžnosti, potem pa se trdno držimo svoje pravice!“

Slovstvene stvari.

Jezikoslovno zrnje.

Spisal Fr. Levstik.

Te dni mi je gosp. dr. Župánc rekél, da je po Gorénjskem: nad Železniki v hribih, na Martinjem vrhu itd. navadna beseda: léca v drugačnem pomenu,

nego je znana književnej slovenščini. Kader se prodá kako živinče, mora pastir dobiti leco, to je, kar se po nemški imenuje trinkgeld. Drug gospod je potrdil, da je ta beseda v istem pomenu tudi navadna v Tolminu. *) Bilo je vprašanje: kaj in od kod je? Potem je bila izrečena želja, da bi se o njej pisalo v „Novicah.“ Tej želji se tukaj ustreza.

Schmeller, o čegar jako velikej važnosti sem uže govoril na družem mestu, v bavarskem slovarji, zeló podučnem posebno slovenskim in tudi vsem južno-slovanskim jezikoslovcem, v II. zvezku na 529. strani piše: „die letz, a) ergetzung (durch trinken, essen, tanzen u. s. w.), die man einem scheidenden bereitet; b) ze letz geben, zur ergetzlichkeit geben, als „trinkgeld“ geben. Dabatur mutuario pro leza XII dn. et servis suis duo denar., den chnechten zwen w. (wiener) **) pfenning zu letz. Monumenta boica IV. 348. 372. ad 1256 u. 1423. Auf letz und ander trinckgelt. Hofrechnung v. 1467. v. Westenrieders historische beiträge V. 201. 202. Der N. N. und ihrem erhalten für jhre mühe und zur letzte. Bairische landtagshandlungen v. 1429—1513, herausgegeben v. F. v. Krenner XII. 15.“ — Dr. Matthias Lexer kärntisches wörterbuch na 178. strani govori: „letz f. abschied, abschiedstrunk, ame a' letz geb'n; des wirts gesinde dasselben letz geb'n. Aus dem gräflich v. Henkel'schen archive zu Wolfsberg 1598.“ — Diefenbach vergleichendes wörterbuch der gothischen sprache v II. zvezku na 129. in 130. strani pravi: „gotski: lats träge *ὄνηρός, ἀργός*, latei verdruss, latjan, galatjan, analatjan, aufhalten *χορρίζειν, ἐγκόπτειν*, staro-visokonem. lass, lâss ignavus, hebes, tardus, novo-visokonem. lass, lässig (toda: nach-, fahr-lässig iz glagola: lassen), starosaski, anglosaski, švedski: lat, danski: lad, staro-visonem. in srednje-visokonem. lez-

*) Tolminci o svojega kraja imenu pravijo, da se zato imenuje Тѣмин, ker je ves kraj bil nekđaj zeló temán zaradi velikih gozdov. Ta pravljica mora biti poznejšega poroda, ko se več nij čutilo, kaj korenika znači, kakor se po nekóđ pripoveduje, da se Turják zato tako zove, ker so nekđaj v njem vkup gospodarili trije bratje, vsi Jaki (Jakobi), in kakor menda je mnogih plemenitásev ime ustvarilo marsikako čudno pripovedko o té ali óne rodovine začetku. Koreniko ТАЗМ— ima slovanščina. „Strsl. ТАЗМАЧИТИ interpretari, nsl. tolmačiti Habd., tomačiti, tolmačevati Trub.; srb. tolmačiti, tomačiti; strsl. ТАЗМАЧЬ m. interpres, nsl. tolmač interpres Meg., tolnač consilium Habd.; srb. tolmač, poljski tłumacz, madj. tolmačs, germ. dolmetsch.“ Mikl. lex. Ta korenika je temnega poména, ali vendar slovanska, ker v okrožji češkega in poljskega narečja imajo iz nje tudi kraji imena: čšk. Tlumačau, poljsk. Tlumač, kateri sem bral samo v nemškeji obliki, torej v naglosti ne morem povedati, kako se čisto slovanski govorita, kajti v Miklošičevji knjigi: „die bildung der ortsnamen aus personennamen im slavischen“ berem samo: ТОМ—, a ТАЗМ— ne. Tolmin mora biti iz iste korenike, iz ktere: Tlumač, Tlumačau, kar nam kaže celó nemška oblika: Tolmein, — biti mora iz nje tudi: Tolmačevó (nad Ljubljano), primeri: Tlumačau. Oboje se po slovanski izgovarja: Tom—, kakor: sonce, namesti: solnce, tomačiti, poleg: tolmačevati Trub.; a strsl. beseda САЗНЬЦЕ slóve Čehom: slunce, in strsl. САЗИЗ säule, turm, slóve Poljakom: slup.

Pis.

**) Od tod naše: vinar, der pfennig.

Pis.